De Heraut

voor de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 58—60, te Amsterdam.**
Insendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 3 October 1920. N°. 2228.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden ƒ 1.50 bij vooruitbetaling voor het Buitenland en Ned.-Indië per jaar ƒ 7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers ƒ —.15.
Advertentiën: van 1 tot 5 regels ƒ 1.35, met in begrip van bewijsnummer, voor elken regel meer ƒ -.25. Aanvragen en vermelding van liefdegaven ƒ -.12 per regel.

Van de Kerk.

LXII.

> Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.
> Rom. XI: 36.

Niet minder opmerkelijk is het optreden onder onze predikanten geweest van den Schotschen geleerde Alexander Comrie. Ook van dezen buitenlandschen Godgeleerde zetten de overleveringen zich nog steeds voort. Toch treden de volgelingen van Comrie in een geheel ander karakter op, dan zij die in Zeeland en elders nog de traditiën van Labadie in stand hielden. Om Labadie schaarden zich de mystieken, die bedacht waren op het ontvangen van teederder inwerking van den Heiligen Geest, en zich met het oog hierop liefst van de menigte der belijders afzonderden. Labadie zag zich dan ook ten slotte genoodzaakt met de globale kerk te breken, zich in een separatistisch kerkje terug te trekken, en een bezielder mysticisme te laten doorwerken, dat zich in de groote schare van de Staatskerk steeds meer verloochend zag; en in dien toenmaligen geest werkt dit Labadisme in meer dan één provincie van ons land ook nu nog altoos door. En al moge het nu zijn dat ook Comrie en zijn volgelingen door hun bezield optreden zekere scheiding tusschen de gewone kerkbelijders in het leven riepen, toch vertoonde de afzondering bij Comrie en zijn aanhangers een geheel ander karakter. Niet de mystieke bezieling bracht hier de scheiding, doch veel meer, zoo niet eeniglijk, de trouw, waarmede men aan de Belijdenis der Vaderen vasthield.

—

Comrie's persoon en optreden daarentegen kenteekent zich het zonderlingst en het meest doortastend bij de eerste ontmoeting, die hij omstreeks 1728, laat in den avond, met een boer van Woubrugge had.

Wel is het bekend, hoe er in 1892 in de dissertatie van den tegenwoordigen hoogleeraar aan de Theol. School te Kampen, Prof. Dr. A. G. Honig, zekere twijfel geuit werd, of het verhaal omtrent Comrie's ontmoeting op dien gevaarlijken avond wel geheel juist is weergegeven, maar al danken we voor die opmerking, en al geven we toe, dat hier in de plaatsaanwijzing een vergissing kan zijn ingeslopen, toch blijft het verhaal zelf zich in hoofdzaak uit eigen aandrang handhaven. Althans wat ons overzicht in de *Catholic Presbyterian* ten beste gaf, kan zeer wel in de plaatsbepaling wijziging toelaten. De dissertatie van den tegenwoordigen Kampenschen hoogleeraar Dr. A. G. Honig draagt den titel van *Alexander Comrie*, en is buiten alle tegenspraak het keurigste en volledigste geschrift dat over Comrie dusver het licht zag. Het telt niet minder dan 355 bladzijden. Bovendien, niet enkel in de uitvoerigheid ligt de rijke beteekenis van dit wetenschappelijk werk, maar veel meer nog in de groote nauwkeurigheid, waarmede het bewerkt is. Daar schrijver dezes zelf de promotor van dezen geducht gewapenden doctorandus was, kon hij tot in bijzonderheden nagaan, langs wat nauwkeurige wegen de aanstaande Doctor zijn kennis verzameld had. Er rijst dan ook niet de minste twijfel, of het wetenschappelijk werk van Dr. Honig, dat in deze dissertatie het licht zag, bekleedt den hoogsten rang onder de uitgebreide litteratuur, die met Comrie's optreden in aanraking werd gebracht. Het is bijna niet te overtreffen noch in volledigheid noch in nauwkeurigheid. Zelfs zou men op enkele punten kunnen beweren, dat Dr. Honig naar te sterke volledigheid van bewijs-levering gestreefd heeft, en te dier oorzake vaak in twijfel liet, wat hij toch later zelf ons gereedelijk zou hebben toegestemd. Dit geldt zelfs van zijn opmerking, dat enkele geloovige ingezetenen van Woubrugge thans niet zoo onweersproken toegeven, dat Comrie na een kleine schipbreuk naar Woubrugge verdoolde, en in verband hiermede van meet af zoo nauw aan dit dorp verbonden werd. Het spreekt wel van zelf, dat Comrie toen ter tijde nog geenszins in de Gemeente van Woubrugge als man van gezag optrad, en nog geheel op den achtergrond bleef in den engeren kring, die zich zijner aantrok, en die voor zijn overgang tot de Theologische studie besliste. Wij althans zouden uit deze toenmalige onbekendheid van de bevolking van Woubrugge met Comrie's speciale lotgevallen niet durven afleiden, dat het verhaal dat hij zelf later voor zijn overgaan uit den Koopmansstand naar de Theologie gaf, verzonnen zou geweest zijn. Daarvoor is het veel te uitvoerig en veel te nauwkeurig door hem zelf toegelicht. In hoofdzaak echter stemt wat Dr. Honig over Comrie's levensloop, studie en latere carrière gaf, bijna geheel met onze voorstelling in de *Presbyterian Review* overeen, zoodat we, de mogelijkheid van kleine afwijkingen altoos toegevende, ook in de *Heraut* aan wat we eertijds in het Engelsche tijdschrift gaven, meenen te kunnen vasthouden. Persoonlijke herinneringen uit onze jeugd kunnen zeer licht later in onze voorstelling een enkel jaar opschuiven. Zonder aarzelen geven we daarom toe, dat dit ook bij Comrie zoo kon geloopen zijn. In hoofdzaak echter komt 't geen de *Presbyterian Review* gaf en hetgeen thans Prof. Dr. Honig zoo veel rijker ons bood, geheel op 't zelfde neêr. We vingen daarom ook hier aan met te wijzen op de sterk sprekende ontmoeting die Comrie, vermoedelijk in 1728, en anders een jaar later, met dien boer in Woubrugge had. Comrie zocht toen in den laten avond een onderkomen, na het ongeluk, dat hij met het kleine vaartuig had gehad, en met de verwijzing hiernaar wenschen we ook thans, evenals in het Engelsche tijdschrift, onze toelichting te beginnen. Deze boer van Woubrugge, op wien Comrie zich beriep, had op dien avond, toen Comrie dat boot-ongeluk had, zijn huis reeds gesloten en zag uit het geopende venster toe, hoe Comrie door het hek kwam en op zijn huis aanliep. Hij vroeg hem aanstonds wat hij zoo laat op den avond wilde, en de bezoeker antwoordde hierop in gebrekkig Hollandsch, dat de late avond hem verrast had, en dat hij bij het mingunstige weder dringend vragen dorst, of hij dien nacht in 's mans hofstede slapen mocht. De indruk dien deze boer van Comrie's persoon ontving, was derwijs gunstig, dat hij aanstonds doortastte en niet aarzelde de huisdeur voor den onverwachten gast te ontsluiten. Hij bracht hem daarop in een slaapkamer die vlak naast zijn eigen slaapkamer lag, en bracht hem daar licht en het noodige avondeten. Voor wantrouwen was op zichzelf geen plaats, maar wat hem behoedzaam deed zijn was het gebrekkige Hollandsch, dat deze, gelijk later uitkwam, Engelsche gast sprak, als ook de volstrekte onzekerheid wat juist op zoo laten avond dezen wandelaar naar zijn erve had geleid. Die aarzelende indruk echter verdween op eenmaal geheel, toen hij, na den vreemdeling goeden nacht te hebben gewenscht, en zich in zijn eigen slaapkamer te hebben teruggetrokken, door den dunnen muur heen, den jongen man op eenmaal tot het uiten van een innig en teeder gebed hoorde overgaan, en uit dat gebed, door den dunnen wand, zelfs de bede opving, dat, indien zijn onverwachte gastheer allicht geen bekeerd man mocht zijn, het Gode behagen mocht hem tot geestelijken ommekeer te brengen. Dit greep den boer zoo overmeesterend aan, dat hij zelf zijn bed verliet, ook zijnerzijds op de knieën viel, en God dankte voor zoo wondere oproeping tot bekeering.

—

Dit kon te minder verwonderen, daar Woubrugge juist in de dagen waarin dit voorviel, een geestelijken ommekeer ondergaan had door het optreden van Van Noorden, een meesterknecht, die in Woubrugge was komen dienen, en acht jaren achtereen had beproefd den geest in dit dorp wakker te schudden en te bezielen. Eerst had hij hierbij niet het minste succes, maar toen de acht jaren om waren, raakten op eenmaal de eerst slapende geesten wakker, en schonk de Heere hem de schier hemelsche genieting, dat soms inwoner na inwoner van hetzelfde huis tot hartgrondige bekeering kwam. Dr. Blom, die als predikant in Woubrugge stond, was zelf een vroom en godsdienstig man, maar toch zonder hooger aandrift. Nu echter een bezielde geestelijke werking schier allerwegen in zijn dorp doorbrak, gevoelde hij toch aanstonds ook zelf zich hierin te moeten mee bewegen, en al hinderde het hem wel eenigszins, dat niet van hem zelf, maar van dezen meesterknecht zoo onverwacht deze geestelijke werking uitging, hij overwon toch al spoedig zijn hinderlijk gevoel en sloot zich bij Van Noorden aan, en zoo deed zich spoediger dan iemand had durven vermoeden, het gelukkige verschijnsel voor, dat er geestelijke warmte in heel het dorp zich openbaarde, en Woubrugge en heel de omtrek als een dorp van bezielde vroomheid bekend stond. De boer bij wien Comrie onder dak kwam, en die zelf nog een te zeer aarzelend geestelijke opvatting had, kon daarom, toen hij Comrie in zijn slaapvertrek zoo vurig, en zoo vurig ook voor hem, zag bidden, niet anders dan diep geroerd worden, en toen hij in den morgen Comrie weder zag, drong alles hem om Comrie te bewonderen.

Reeds vroeg in den morgen voelde Comrie zich gedrongen, om zijn persoon, en zijn geheele positie in dit land, nader aan zijn gastheer bekend te maken. Comrie zelf geeft ons aan, in wat vorm en op wat wijze hij dit deed. »Mijn lieve vriend«, zoo sprak Comrie hem toe, gelijk van zelf spreekt, was ik naar Woubrugge gekomen, om kennis te nemen van het werk Gods in deze streken. Ik ben geen kind van dit land, maar een Schotsman. Mijn naam is Alexander Comrie. Ik ben geboren den 16en Dec. 1708, en nu drie jaren geleden zond mijn vader mij naar Amsterdam, om voor koopman te worden opgeleid. Drie sombere jaren bracht ik met dat doel op een Amsterdamsch kantoor door. Voor enkele weken maakte ik in de Kerk kennis met een oud vroom man, die mij verhaalde van de geestelijke opleiding die in Woubrugge openbaar was, en mij aanried zelf eens naar die streken te gaan en er met enkele vrome boeren over wat er plaats greep te spreken en van gedachten te wisselen. Op mijn tocht daarheen had ik het ongeluk, dat de beurtschipper, met wien ik van Benthuizen afvoer, door een rukwind alle stuur over zijn schip verloor, dat ten leste omsloeg, zoodat ik met de overige passagiers in het water terecht kwam en niet dan met moeite en kletsnat den wal bereikte, en zoo naar Woubrugge door kon gaan. Zoo kwam ik hier vrij laat aan, en nu trok mij het licht van uw woning reeds in de verte, en zoo begaf ik mij, op dat licht af, naar uw woning. En nu van achteren voel ik mij zoo innig gelukkig, dat ik niet alleen nachtrust bij u vond, maar ook een geestelijken zegen aan mijn gastheer mocht brengen." Comrie vroeg hem toen om introductie bij de toonaangevende lieden van het dorp, en zoo werd hij reeds den eigen morgen voorgesteld aan den heer van het dorp, den heer Amald de Sterke, die saam met den heer Cornelius van Schellingswoude, eenige jaren geleden het heerschap van het dorp had aangekocht. Van Schellingswoude had acht kinderen, en van dezen waren reeds zes tot bekeering gekomen. De heer de Sterke vond 't aanstonds pure wegwerping van geestelijke kracht, om zulk een uitstekend en kundig jong Schot in een Amsterdamsch kantoor te laten opgaan. Dit mocht niet, en dit zou niet. Comrie was een man om in 's Heeren Kerk mede te bouwen aan de zuivering van het geestelijk leven, en zoo toog hij reeds den volgenden morgen met Comrie naar Woerden. Daar toch stond destijds Ds. Ant. Tarre, een neef van den heer de Sterke, en met dezen wilde de heer Sterke geheel het plan regelen, om Comrie zijn kantoor te doen verlaten, en hem op den weg der Theologische studie te leiden. Spoedig was men het er dan ook over eens, dat Comrie aanstonds zijn kantoor verlaten zou, en nog een jaar Gymnasiale studie zich zou inprenten, om daarna, zoo 't bleek te kunnen, zonder verder verwijl naar de Academie, en wel die van Groningen, te worden overgebracht. Comrie gevoelde zich door deze beschikking zóó rijk en gelukkig dat hij destijds reeds de altoos onvoorzichtige belofte deed, om, was hij eenmaal prediker geworden en was Woubrugge hem als standplaats aangewezen, alsdan nimmermeer dat dorp te verlaten maar er zich voor levenslang aan te verbinden.

—

Op 8 Sept. van het volgende jaar bleek Comrie in zijn voorbereidende studie reeds ver genoeg gevorderd te zijn, om zich in het Groninger Studentenalbum te laten inschrijven. De Studenten-almanak van Groningen gaf in 1857 geheel de lijst van de inschrijvingen in het Album uit, en hierdoor werd van zelf grootere bekendheid ook aan Comrie's inschrijving gegeven. Comrie trok niet naar Leiden, maar gaf er de voorkeur aan, de colleges in Groningen te volgen, en volgde hierin uiteraard het advies, dat hem door zijn geestelijke leidslieden gegeven werd. Kort voor dien tijd waren te Groningen in de Theologische faculteit Antonius van Driessen en Cornelius van Velzen als hoogleeraren opgetreden, en deze vooral trokken Comrie aan. Beide hoogleeraren toch hielden zich niet alleen op de rechte paden, maar toonden van meet af den moed te bezitten, om de onvaste collega's Prof. Dr. Roëll en Prof. Dr. Venema tot de orde te roepen. Uitsluitend de colleges van Van Driessen en Van Velzen placht Comrie dan ook geregeld te volgen. Maar behalve tot deze twee hem sympathieke hoogleeraren in de theologische faculteit, gevoelde Comrie zich van meetaf niet minder sterk aangetrokken door de college's van Professor Johannes Barbeyracius in de Rechten en van de hoogleeraren Filburg en Rossale in de philosophie. Zoo bleef Comrie aan de Groninger Academie van 8 Sept. 1729 tot 10 Juli 1733, en gaf er toen de voorkeur aan in Leiden zijn studiën te vervolgen. Hier liet hij zich inschrijven voor de college's in de Dogmatiek van Prof. Dr. Van de Honert en Dr. Johannes Wessel, maar bovendien voor die van Prof. Schulte in het Hebreeuwsch, en dan nog zeer opzettelijk voor de philosphische colleges van Prof. Dr. Van Gravensande. Vooral Prof. Van Gravensande boeide hem, en slaagde er in, hem zoo sterk aan de stof van zijn onderricht te verbinden, dat Comrie zijn Doctorstitel niet in de Theologie zocht, maar in de Philosophie. Op 5 Oct. 1734 verdedigde hij voor het verkrijgen van dezen Doctorstitel een dissertatie, die tot titel droeg: *Dissertatio de moralitatis fundamento et natura virtutis*, wat beduidt: »Proefschrift over den grondslag van de zedekunde en over de natuur van de deugd.«

Bijna vlak hierop volgde zijn beroeping naar Woubrugge. Reeds drie maanden geleden was de vrome predikant, Ds. K. Blom, overleden. Dit afsterven van den leeraar, dat schier samenviel met Comrie's promotie, vestigt aanstonds aller aandacht op Comrie, als zijnde nu voor Woubrugge de meest gewenschte predikant. Aanstonds werd Comrie dan ook door den Kerkeraad en door de Landheeren aangezocht, om de nu ledige predikantsplaats te willen innemen en zulks wel onder de vroeger gemaakte afspraak, dat het een bekleeden van het ambt voor levenslang zou zijn. In Febr. 1735 werd de beroepsbrief hem toegezonden. Hij werd kort daarop bevestigd door zijn vriend Ds. Holtius van Koudekerk, en 's middags hield Comrie zijn intrede over Zach. VI: 15. Aan het verlaten van Woubrugge dacht hij nimmer. Eene o. i. minjuiste opvatting van zijn ambtelijke positie weerhield hem van elke verhuizing naar grootere gemeenten, ook al werd hij herhaaldelijk elders beroepen. Comrie achtte zich door zijn gemaakte afspraak sterk gebonden, om alle beroep naar elders af te wijzen. Van 1735 tot 1773 hield hij dezen dienst vol. Doch langer niet. Zijn geschokte gezondheid noodzaakte hem toen zijn ambt neder te leggen. Hij trok zich toen terug naar Gouda, vermoedelijk om betere medische hulp te vinden. Toch baatte dit hem niet. Zijn laatste ure was te zeer nabij, en reeds op 10 December van het volgend jaar volgde zijn begrafenis. Op 66 jarigen leeftijd ging Comrie de eeuwigheid in. Van een grafmonument had hij verzocht verschoond te blijven, en dat te meer daar hij geen weduwe noch weezen naliet. Wel was Comrie in 1736, een klein jaar na zijn aanvaarding van het ambt, gehuwd met Johanna van der Heyde, een ongemeen vrome jonge dochter uit die dagen, maar reeds in 1738 ontviel deze vrouw hem door den dood, en aan een voor de tweede maal huwen dacht een man als Comrie niet. Hij ontving van deze jonggestorven vrouw een dochter, maar de schaarsche berichten omtrent Comrie's private leven laten ons geheel onzeker over wat uit deze eenige dochter geworden is. Misschien ontviel zij hem vroeg.

—

Wat zijn karakter betreft, bleef Comrie vrij van alle Clericalisme. Zelfs achtte hij zoo weinig de eenige onderwijzer op geestelijk gebied van zijn gemeente te zijn, dat hij op zeer ernstige wijze de leeken-prediking in zijn Kerk poogde te bevorderen. Met name wist hij van zijn Kerkeraad verlof te bedingen voor een kundig, ervaren en vroom lid van zijn gemeente, om op gezette tijden in predicatie voor te gaan. Hoe weinig ook uit Comrie's verder optreden ter onzer kennisse kwam, zoo mag er toch zeer in 't bijzonder op gewezen, dat Comrie steeds den indruk maakte van een geboren en gezalfd bidder te zijn. De invloed, dien hij ten goede, en vooral in geestelijk opzicht, op zijn gemeente uitoefende, dankte hij zeer zeker ook in rijke mate aan zijn diepgaande prediking, maar toch werd nimmer verheeld, hoe vooral zijn bidden zijn gehoor aangreep. Zoo dikwijls er vrome vreemdelingen onder zijn gehoor kwamen, hoorde men schier altijd de dankbare en gewijde betuiging, dat het gebed zulke vromen schier nog meer dan de indringende predicatie hun geest had aangegrepen. Ten slotte mag hieraan nog toegevoegd, dat Comrie er een eigen wijze van huisbezoek op na hield. Het trof allermeest in dezen gevierden prediker om telkens voor de Bediening van het Heilig Avondmaal geheel Woubrugge rond te gaan, en alle leden zijner Kerk persoonlijk in hun woning toe te spreken. Hij gaf zich veel voor het huisbezoek, maar richtte het dan op zulk een wijs in, dat hij in een gezin dat hij bezocht, een geheelen middag of geheelen avond vertoeven kon, om met man en vrouw, met kinderen en dienstboden, diep op aller ziel ingaande, een geestelijke saamspreking te houden.

In geheel zijn Kanseldienst stond hij tot op verre afstanden in zoo hooge mate als een boeiend type bekend, dat uit alle streken in den naasten omtrek niet alleen, maar uit meer afgelegen dorpen en steden, elken Zondag een niet zoo gering aantal van bezoekers zich naar Woubrugge begaf, om zelf getuigen te zijn van den geheiligden indruk, dien zijn Kerkedienst zoo des morgens als des middags placht te maken. Ook plachten, tot zelfs van verre, predikanten hem met een bezoek te vereeren, om den persoonlijken indruk van geheel zijn optreden te genieten. Al verheelden we dan ook niet hoe 't betreuren viel, dat een man als Comrie van 1735 tot 1774 in zoo klein dorp als Woubrugge bleef wonen en arbeiden, zoo mag toch anderszijds niet verzwegen, dat Comrie's slijten van zijn leven in Woubrugge, een vrucht heeft afgeworpen, die, ware hij naar een groote stad overgegaan, vermoedelijk zou zijn uitgebleven. Zijn blijven in Woubrugge van 1735—1774 gaf aan Comrie zelfs een concentratie van kracht, die in staat was diep in het hart van zijn hoorders in te dringen. De streek waarin hij optrad, was alleszins geschikt, om van niet zoo geringe afstanden de hoorders van elders onder zijn prediking te brengen. En waar gemeenlijk de dorpspredikant er zoo scherp op aast, om van zijn eerste dorp naar een stedeken en van het stedeken naar een grootere stad te mogen verhuizen, mag niet verheeld, hoe jammerlijk velen in die groote predikantsplaatsen schier zijn te niet gegaan, terwijl in Comrie zoo overduidelijk uitkwam, hoe een zich scherp concentreerende geest aan den zegen van zijn woord, ook al verwisselt hij niet van standplaats, zoo bijna niet na te speuren zegen verbinden kan.

Dr. A. K.

„Gaande in hun eenvoudigheid".

> En er gingen met Absalom van Jeruzalem twee honderd mannen, genoodigd zijnde, doch gaande in hunne eenvoudigheid, want ze wisten van geene zaak.
> 2 Sam. XV: 11.

Zelfs nu nog stuit ge in 't practische leven op zoo tal van onjuiste en onware verhoudingen, maar in de dagen van David brak dit kwaad nog veel pijnlijker door. Overduidelijk toch lezen we van Absalom, dat hij al wat denkbaar was deed, om 't anders trouwe volk van David af te trekken en aan zijn onheilige zaak te verbinden. Of staat er niet in 2 Sam. XV: 11 dat Absalom twee honderd gewapende mannen met zich mee trok en dat hij ze voor *zijn* zaak en *tegen* David liet optreden, zonder dat deze twee honderd soldaten eigenlijk wisten wat ze deden. Ze gingen, zoo staat er in vs. 11, in hun militaire eenvoudigheid, en ze wisten feitelijk niet wat ze deden. Absalom had deze twee honderd man niet vooraf bij zich geroepen, hun zijn politiek bedoelen uitgelegd, met dat politieke plan hun instemming bepleit, en nu ze ten slotte onder zijn commando opgenomen, om uit volle overtuiging *met* hem en *tegen* David op te treden. Er was bij deze twee honderd soldaten van keuze ganoch geen sprake geweest. Ze waren soldaten, en Absalom had ze als soldaten, in stipte gehoorzaamheid, aan zich verbonden, en nu hun den eisch gesteld om van meetaf en tot den einde toe aan zijn zijde te treden en voor en met hem David te weerstaan, en zijn eigen persoonlijke Absalomische zaak voor te staan, en tot met hun leven te dienen. Ze gingen, zoo staat er in vs. 11, »in hunne eenvoudigheid«, niet uit onnoozelen zin, maar wijl ze niet wisten voor welke zaak ze het zwaard hadden te trekken. Er werd aan deze twee honderd soldaten geen persoonlijke keuze gesteld. Er werd hun niet afgevraagd voor welke der twee partijen ze hun leven wenschten te wagen. Trouwens, als soldaten waren ze in dienst genomen. Ze hadden zich aan Absalom als hun leider en veldheer verbonden en onderworpen, en nu volgden ze Absalom in al zijn gangen en wegen, en gelijk hij koos, zoo 't ook hun goed zijn. Ze dachten er niet bij na. Ze beraamden geen eigen plan. Ze waren in dienst genomen, en

als in dienst zijnde soldaten volgden ze den veldheer die hen aan zich verbonden had.

——

Zoo ging het toe in Absalom's dagen, maar men beelde zich daarom niet in, dat het in later jaren veel praecieser toeging. Ook in onzen oorlog met Spanje is soldaat na soldaat voor ons in 't vuur getreden, zonder dat er ook maar sprake van was, dat elk soldaat, die meestreed, persoonlijk tegen Spanje zou gekozen hebben, en voor onze heilige zaak het oorlogspleit zou hebben opgenomen. Eerst in de vorige eeuw kon men zeggen, dat de soldaat zelf koos voor wien hij strijden zou, en uit eigen overtuiging zich aansloot bij den veldheer dien hij dienen zou. Maar zelfs in die latere dagen bleef er nog in tal van streken een onnatuurlijke militaire gebondenheid voortbestaan, die eerst in deze eeuw genoegzaam losweekte. Voorheen gaf een soldaat er o, zoo weinig om, voor wien hij streed. Hij had zich eenmaal, vrij of gedwongen, in den dienst begeven, en nu vroeg hij niet verder. Hij trok mee op. Hij vocht met de overige troepen dapper mee. Het raakpunt daarentegen, dat uit zou maken, waar zijn hart voor koos, bleef nog maar al te vaak in 't onzekere zweven. Men ging dan in dienst, men liet zich wapenen, men trok mee op, en zoo vocht men dan zoo dapper als 't kon mede, om zijn veldheer te dienen, trouw aan zijn legercommandant te betoonen, en waar 't op strijden aankwam, door niets sparende dapperheid voor de overwinning te strijden.

Zooals er in vs. 11 staat, bleef het maar al te lange jaren: De krijgers gingen in hun eenvoudigheid, want ze wisten van geen zaak.

——

Thans mag geloofd, dat hierin een radicale wijziging is gekomen. Waar ook de krijg uitbreekt en het zwaard getrokken moet worden, de soldaat denkt thans zelf mee, leeft mee in wat er gaande is, en hij weigert thans ten slotte zijn hulpe en bijstand, bijaldien de zaak, waarvoor men wil dat hij zal optreden, hem niet persoonlijk toespreekt. Op een manier zooals dat voorheen volstrekt ongekend was, kiest thans almeer elke soldaat te land en elke varensman ter zee voor zich zelf uit, welke houding hij zal moeten aannemen, en bij welke groep of partij hij zich zal moeten aansluiten. Voor de dienstregeling heeft dit uiteraard een bijna onoverkomelijke bedenking, met name wanneer van de macht ter zee sprake is, maar toch moet erkend, dat de waarheid der onderlinge verhoudingen er bij wint, en dat de eerlijke zin in den krijg er eere door ontvangt. Natuurlijk kan en mag dit niet tot in details afdalen, en mag er nooit sprake van zijn om andere doeleinden en geheel andere belangen de beslissing te laten geven. Wat men thans zoo alzijdig bespeurt, dat de sympathieën in den oorlog niet door een hooger beginsel bepaald worden, maar schier eeniglijk beheerscht worden door het persoonlijk geldelijk belang van den matroos of soldaat, is een onteerende positie. Wat in den oorlog steeds den boventoon moet behouden, is het hoog en heilig belang waarvoor het vaderlandsche leger of de vaderlandsche vloot den strijd aanbindt. Doch even sterk en beslist als op deze eerlijkheid in de generale positie van vloot en leger moet worden aangedrongen, even vrij moet tot van allen kant en in alle rangen het corps dat in den kamp zijn leven waagt, zelf een eigen keuze doen, weten waarvoor 't optrekt, en het klaarlijk uitspreken, waarvoor het zijn leven waagt. Van dat vroegere gaan »in zijn eenvoudigheid" mag geen sprake meer zijn. Breekt er oorlog uit, en is het niet langer te keeren, dan moet elk geroepene ten oorlog klaarlijk inleven in wat de heilige zaak is, waar zijn leven voor zal gewaagd worden. Wie zijn leven ten beste zal geven, moet zelf persoonlijk weten waar hij straks allicht voor vallen kan. De onnadenkendheid moet voor goed een einde nemen. Gelijk in Absalom's dagen niemand met Absalom had moeten optrekken, tenzij hij persoonlijk het pleit van Absalom tot het zijne maakte, zoo moet in deze jonge tijden niemand 't zwaard aangorden, of 't moet voor een zaak zijn, waarin zijn eigen hart leeft. Dat hier in 't kleine, in 't bijzondere verschil van inzicht kan intreden, spreekt van zelf. Verschil van inzicht zal er steeds blijven. Maar 't stelsel van voorheen moet voorgoed in de vergetelheid worden neergedrukt. Als er strijd uitbreekt, en de man des volks zijn leven heeft te wagen, moet zijn eigen levensovertuiging meespreken in den strijd die door zijn volk wordt aangebonden. Dezen heiligen regel schendt men, zoo de matroos of soldaat zijn keuze bepalen laat door wat hem geldelijk kan bevoordeelen. Als 't in den oorlog om 't kostelijk leven" van den krijgsman gaat, moet een hooger, een heiliger belang den toon en de beslissing bepalen. Moet scherp worden gewaakt, dat men, om 't aloude kwaad te smoren, niet een nog erger kwaad inhaalt. Wie optrekt ten oorlog, moet in zijn hart de heilige zaak mee doorleven, waar heel zijn volk voor optrekt. Het stoffelijke egoïsme moet ten onder gehouden, en de eere van het land of de eere van vloot en leger moet doordringen en den toestand beheerschen.

Dr. A. K.

Amsterdam, 1 Oct. 1920.

De Generale Synode onzer Gereformeerde Kerken, die in de Augustus en Septembermaand te Leeuwarden gehouden werd, heeft op uitnemende wijze zich van haar ernstige en moeilijke taak gekweten. Ze stond voor tal van hoogst belangrijke vraagstukken, die door verschillende particuliere Synodes op haar agendum waren gebracht. En al heeft deze Synode al deze vraagstukken niet terstond opgelost, — wat ook niemand van haar verwachtte, — zij heeft door hare beslissingen den weg gebaand om tot den noodigen uitbouw en ombouw te komen van onze Belijdenis, Liturgie en Catechismus. In dat opzicht zal de Synode van Leeuwarden in de historie onzer Kerken als een der belangrijkste geboekt worden. Het verwijt, dat onze Kerken in het slop van het conservatisme dood waren geloopen, zal na deze Synode wel door niemand meer kunnen gemaakt worden. Er is gebleken, dat in onze Kerken nog een krachtige geest woont, die de ernstige roeping der tijden verstaat.

Niet minder geeft het oorzaak tot dank, dat de besluiten der Synode schier altoos met zoo groote eenparigheid genomen zijn. Er was op deze Synode geen oogenblik het gevoel van een pijnlijke spanning, omdat er twee groepen tegenover elkander stonden. Er heerschte onder de broederen, die hier als afgevaardigden der Kerken waren saamgekomen, de meest broederlijke toon. Van het verschil van richting uit vroegere herkomst geboren, viel op deze Synode schijn noch schaduw meer te bespeuren. Er was de meest hartelijke samenwerking om tot heil der Kerken en tot eere Gods te arbeiden. En de eenparigheid, waarmede de Synode hare beslissingen nam, heeft aan hare besluiten groote zedelijke kracht verleend.

Natuurlijk wil dit daarom niet zeggen, dat er geen verschil van meening was. In de publieke discussie is dat minder uitgekomen, en daardoor kreeg het wel eens den schijn, alsof de belangrijke besluiten die deze Synode nam, zonder barensweeën geboren zijn. Maar dit was niet meer dan schijn. In de Commissies, die den arbeid der Synode hadden voor te bereiden, bleek dit wel anders. Maar het gelukte ten slotte in de voorstellen, die ter Synode werden ingediend, zoo het juiste standpunt te treffen, dat men aan weerszijden zich daarbij kon neerleggen. En zoo kon het resultaat bereikt worden, dat er van overstemming geen sprake was, maar dat de Synode haar besluiten met aller instemming nemen kon.

De dank voor dezen goeden afloop der Synode komt zeker in de eerste plaats toe aan het moderamen, dat de actie der Synode leidde. Ds. van der Munnik, die als oudste Dienaar des Woords van Leeuwarden de Synode opende, viel de eer te beurt, dat de Synode hem tot haar praeses koos, en de wijze waarop hij zijn taak vervulde heeft wel getoond, hoe de keuze der Synode ten volle gerechtvaardigd was. Trots het klimmen zijner jaren hanteerde hij onvermoeid en altoos even vaardig den hamer. Met vaste hand, maar die toch nooit te zwaar op de vergadering drukte, leidde hij de beraadslagingen. Zijn woord kon tintelen van vroolijke scherts, maar hij wist ook, wanneer het gewicht der zaak dit eischte, tonen van dieper ernst aan te slaan. Vooral de wijze waarop hij de zitting der Synode leidde, waarin de uitspraak over Ds. Netelenbos viel, was uitnemend en maakte diepen indruk. De warme hulde aan het einde der Synodale zitting den praeses gebracht, was wel verdiend.

Niet minder gelukkig was de keuze der Synode in de andere leden van het moderamen. Ds. de Geus en Dr. Keizer hebben door de nauwkeurigheid, waarmede zij de acta der Synode opteekenden, zoozeer het vertrouwen der Synode gewonnen, dat het niemand verwonderde, dat de taak van het scribaat ook nu weer hun werd opgedragen. En de toevoeging van Dr. de Moor, de man in alle kerkelijke zaken zoo wel ervaren, als assessor aan den praeses, gaf dezen een vertrouwbaren raadsman aan zijn zijde. Van diens onvermoeibare werkkracht bleek, waar hij behalve het assessoraat nog de taak op zich nam om als voorzitter leiding te geven aan de Commissie, die over de zoo belangrijke vraagstukken van de herziening van Belijdenis, Catechismus, Liturgie en de tuchtzaak van Ds. Netelenbos de Synode van advies had te dienen; een taak, waarvan hij zich naar aller oordeel op uitnemende wijze heeft gekweten.

Onder de leiding van het moderamen is op deze Synode hard gewerkt. Alleen daardoor was het mogelijk het lijvige agendum in drie weken af te doen. Die arbeid schuilt meest weg in de Commissievergaderingen, maar verdient daarom niet minder waardeering. Wanneer de leden der Synode, die den geheelen dag de zittingen der Synode moeten bijwonen en met aandacht de voorstellen moeten volgen, waarover hun beslissing gevraagd wordt, elken avond saam moeten komen in comité om den arbeid der Synode voor te bereiden, en de rapporteurs dan, vaak nog tot diep in den nacht, de rapporten moeten opstellen, dan wordt daarmede wel zeer veel van hun arbeidskracht gevergd. Een achturigen arbeidsdag hebben onze Synodes nog niet ingevoerd. Maar al eischt zulk een Synodale arbeid meer dan gewone inspanning van haar leden, niet het minst van de prae-adviseerende leden, toch heeft dit aan de goede stemming geen oogenblik afbreuk gedaan. Er was bereidwilligheid om dezen arbeid in den dienst der Kerken te verrichten. De arbeidsschuwheid, waarover men elders klaagt, bestaat op onze Synodes nog niet. Een woord van bijzonderen dank mag dan ook wel gewijd worden aan de rapporteurs, die door hun weloverwogen rapporten de Synode van zoo grooten dienst zijn geweest.

Het is dan ook wel te betreuren, dat van dezen arbeid ter Synode verricht, zoo weinig ter kennisse onzer Kerken komt. Het kort verslag aan de pers verstrekt, geeft alleen de conclusies door de Synode aangenomen, maar niet de uiteenzetting van de gronden, waarop die conclusies rusten. En wel worden de rapporten later in de Acta opgenomen, maar het duurt maanden voordat deze Acta in het licht verschijnen, en niet alleen dat deze quaesties dan veel van hare actualiteit verloren hebben, maar wie geeft zich de moeite zulk een lijvig boekdeel met al deze rapporten door te lezen? De kerkeraden, die de acta ontvangen, bergen ze gewoonlijk weg in hun kerkelijke archieven. En de pers bepaalt zich tot een vriendelijke aankondiging van het verschijnen der acta, maar gaat op den inhoud niet verder in.

Toch zou het tot voorlichting van de publieke opinie wel wenschelijk wezen, dat terstond na de Synode niet alleen de besluiten, maar enkele ook der gewichtigste rapporten in de pers publiek werden gemaakt. Neem om slechts een voorbeeld te noemen de beslissing der Synode in zake de bekende tucht-quaestie van Ds. Netelenbos. De conclusiën, door de Synode in deze zaak genomen, zijn bekend gemaakt, maar deze conclusies zijn zoo uiterst sober gesteld, dat daaruit volsterkt niet blijkt, op welke punten Ds. Netelenbos van de Belijdenis der Kerken afwijkt. Natuurlijk zal het uitgebreide rapport, waarin deze zaak èn kerkrechtelijk èn dogmatisch wordt behandeld, later geheel in de Acta worden opgenomen. Maar de publicatie van dit rapport zal zeker op deze wijze niet plaatsvinden vóór het Nieuwe jaar. En intusschen zal men doorgaan, zooals nu reeds van zich noemende „Gereformeerde zijde" geschied is, om in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* met allerlei onware voorstellingen het publiek te misleiden. Ware het daarom niet beter geweest, althans het tweede deel van dit rapport, waarin het dogmatisch gedeelte behandeld werd, publiek te maken? Ieder had dan kunnen zien, waarin de afwijking van Ds. Netelenbos bestond, en dit zou ook in onze eigen Kerken elken twijfel hebben kunnen wegnemen aan de juistheid van de beslissing der Synode. Thans heeft de laster vrij spel.

Op de belangrijkste besluiten, die de Synode genomen heeft, komen we later terug. Het was ons thans alleen te doen om den algemeenen indruk weer te geven, dien deze Synode gemaakt heeft. En dan kan niet anders gezegd worden, dan dat deze indruk uitnemend is geweest. Met behoedzaamheid en voorzichtigheid is de Synode zeker te werk gegaan. Ze heeft zich niet laten meevoeren door een zucht om alles te vernieuwen. Maar ze heeft door hare besluiten inzake den uitbouw der belijdenis, inzake een nieuw kerkelijk leerboek voor de catechisatie, inzake de herziening onzer liturgie en inzake de uitbreiding van het kerkelijk gezang getoond, dat zij bereid was den weg te ontsluiten voor noodige verbetering en uitbreiding van ons kerkelijk belijden en kerkelijk leven. De volgende Synode, die over al deze vraagstukken een definitieve beslissing zal hebben te nemen, zal voor nog gewichtiger taak komen te staan. Maar aan de Leeuwarder Synode zal de eer toekomen, dat zij het besluit tot dezen uitbouw nam en het bestek opmaakte, waarnaar deze uitbouw geschieden zou.

De beslissing inzake Ds. Netelenbos.

Wat de beslissing betreft, die de Synode inzake Ds. Netelenbos nam, mogen we reeds thans ons een enkele opmerking veroorloven.

Tweeërlei was bij deze zaak aan de orde. Vooreerst of de kerkelijke procedure, die tegen Ds. Netelenbos gevolgd was, aan den eisch van het recht voldeed.

En in de tweede plaats of de eigenaardige opvattingen, die Ds. Netelenbos verkondigde, al dan niet in strijd waren met de belijdenis onzer Kerken.

Wat de eerste vraag betreft heeft de Generale Synode Ds. Netelenbos met zijn klacht ten deele in het gelijk gesteld. Vooral wanneer later het zeer uitvoerige rapport het licht zal zien, dat Prof. Aalders over deze kerkrechtelijke quaestie heeft ingediend op de Synode, en met de conclusiën waarvan de Synode zich vereenigd heeft, zal wel blijken, hoe de Commissie, die dit vraagstuk te onderzoeken had, geen oogenblik geaarzeld heeft al wat in deze procedure onjuist was in het licht te stellen en daarover haar afkeuring uit te spreken. Aan den eisch van het *recht* is in dit rapport ten volle voldaan. Vooral om den indruk, dien deze procedure naar buiten gemaakt had, was het noodig, dat de Commissie hier klaren wijn schonk. En al behoeft aan de goede trouw van degenen, die deze procedure geleid hebben, niet getwijfeld te worden, toch heeft de Synode door de conclusies van dit rapport over te nemen niet weinig er toe bijgedragen om de rechtszekerheid, die aan 't wankelen was geraakt, weer te herstellen. Er is niets weggedoezeld; er is niets vergoelijkt. Wat is deze procedure onrecht was, is onrecht genoemd. In dat opzicht zal de uitspraak der Synode zeker bevrediging schenken aan het rechtsgevoel dat gekrenkt was.

Wel is de vraag opgekomen, of niet juister ware geweest, toen de Synode Ds. Netelenbos ten opzichte van zijn kerkrechtelijke bezwaren ten deele in het gelijk stelde, de procedure te vernietigen en de zaak weer terug te zenden naar den Kerkeraad van Middelburg, maar hiertegen bestonden twee ernstige bezwaren. Het eerste bezwaar was, dat, al was de procedure in haar eersten aanleg verkeerd geweest, dit niet kan gezegd worden van de tweede phase der procedure, die met de schorsing van Ds. Netelenbos begonnen was. Het zou te ver voeren om op dit kerkrechtelijke punt hier dieper in te gaan, omdat daarvoor de geheele procedure opnieuw zou moeten besproken worden. Wel waren er ook tegen het tweede deel dezer procedure enkele formeele bezwaren in te brengen, maar die formeele bezwaren waren toch niet van dien aard, dat daarom het uitgesproken vonnis behoefde vernietigd te worden. De Synode heeft dan ook alleen de zoogenaamde »suspendeering« te niet gedaan, maar niet de daarop gevolgde schorsing en afzetting. En nog ernstiger woog het tweede bezwaar, dat, door de zaak naar den Kerkeraad van Middelburg te renvoyeeren, de procedure opnieuw van den aanvang had moeten begonnen worden, wat tot geen ander resultaat zou hebben geleid, dan dat deze droeve zaak nog veel langer onze Kerken in onrust zou hebben gebracht. De eindbeslissing zou toch weer door de Generale Synode moeten genomen zijn. En zoowel voor de Kerken als voor Ds. Netelenbos zelf was zulk een uitstel van de beslissing zeker niet gewenscht.

Te minder nu was er voor zulk een uitstel reden, omdat Ds. Netelenbos niet alleen op kerkrechtelijke gronden het tegen hem uitgesproken vonnis gewraakt had, maar vooral daarom, dat naar zijn overtuiging hetgeen door hem geleerd werd niet in strijd was met onze Belijdenis. De Synode had daarom op grond van dit appèl zelf volkomen het recht op de dogmatische quaestie in te gaan. En Ds. Netelenbos zelf heeft hiertegen geen enkel bezwaar geopperd. Hij is zelf op de oproeping der Synode naar Leeuwarden gekomen, heeft de schriftelijk hem gestelde vragen schriftelijk beantwoord en daarna voor de Commissie, die dit onderzoek leidde, mondeling zijn gevoelen nader toegelicht.

Heeft Ds. Netelenbos zelf alle hoffelijkheid en welwillendheid bij dit onderzoek getoond, we meenen, dat ook de Commissie hem niet anders dan op de meest welwillende wijze bejegend heeft. Er is zelfs op de meest ernstige wijze beproefd om hem voor den dienst in onze Kerken te behouden, wanneer dit met handhaving der waarheid mogelijk was. Maar al scheen aanvankelijk bij de schriftelijke beantwoording der vragen de hoop nog te bestaan, dat er toenadering mogelijk was, bij het mondeling onderzoek bleek, dat er te diep verschil van overtuiging bestond. Dit geschil liep niet over historische vraagstukken, of dit of dat bijbelboek terecht op naam van den schrijver was gesteld; ook niet daarover of het getuigenis des Heiligen Geestes de laatste grond van ons geloof in de Schrift kan genoemd worden, maar hierover of Ds. Netelenbos ten volle de inspiratie der H. Schrift aanvaardde. Ds. Netelenbos liet die inspiratie wel gelden ten opzichte van den inhoud, maar niet van den vorm, waarin de Schrift ons gegeven is. De onfeilbaarheid der Schrift erkende hij niet. Verschillende historische verhalen der Schrift vatte hij als mythische inkleeding op. Dat deze feiten in het Nieuwe Testament door Christus en de Apostelen bevestigd werden, was volgen hem accommodatie. Een verklaring door hem in de *Zeeuwsche Leeuw* gedaan, dat wij als Protestanten niet gelooven in Christus kruisdood, opstanding, hemelvaart en zitten ter rechterhand Gods omdat de Bijbel ons deze feiten verhaalt, maar omdat we met Christus gekruist, opgewekt en in den hemel gezet zijn, weigerde hij te herroepen. En niet alleen, dat zoo de betrouwbaarheid en onfeilbaarheid der Schrift door hem werd prijs gegeven en de grond van ons geloof in de heilsfeiten uit Christus leven, niet in het getuigenis der H. Schrift, maar in eene subjectieve ervaring gezocht werd, maar ook ten opzichte van andere leerstukken der Kerk bleek Ds. Netelenbos afwijkende gevoelens te koesteren. Volgens hem leerde de H. Schrift wel eenerzijds de eeuwigheid der straf, maar opende het woord van Paulus, dat God eens allen in alles zal zijn, de mogelijkheid, dat er geen eeuwige straf zou wezen.

Er kon na deze uitlatingen wel geen twijfel meer bestaan, dat Ds. Netelenbos geen Dienaar des Woords in onze Kerken blijven kon. Dr. Dijk heeft in het dogmatische rapport door hem opgesteld, op uitnemende wijze aangetoond, hoe deze uitlatingen van Ds. Netelenbos niet alleen in strijd waren met de Geloofsbelijdenis onzer Kerken, maar met de H. Schrift zelf. Er was dan ook op de Synode niemand, die geaarzeld heeft om voor de conclusies der Commissie te stemmen.

Dat dit besluit met smart is genomen, behoeft wel niet gezegd te worden. Het is altoos smartelijk, een afzettingsvonnis over een Dienaar des Woords te moeten nemen of bekrachtigen, maar die smart wordt nog dieper gevoeld, waar het een man geldt, die rijke gaven voor het ambt ontvangen had, aan wiens vroomheid van hart men trots zijn afdwaling niet twijfelen wilde en die door de oprechtheid, waarmede hij voor zijn overtuiging uitkwam, eerbied afdwong. Als Christen is Ds. Netelenbos dan ook niet uit onze Kerken gebannen. De Synode heeft er niet aan gedacht hem te excommuniceeren. Alleen als Dienaar des Woords kon hij niet in onze Kerken gehandhaafd blijven. Daarvoor was zijne afwijking van de Belijdenis te duidelijk.

Buitenlandsche predikanten.

Onze Kerken hebben, en volkomen terecht, er steeds voor gewaakt, dat niemand als Dienaar des Woords zal optreden, die niet eerst onderzocht is geworden naar de zuiverheid zijner belijdenis. Dat onderzoek is zelfs niet eens toebetrouwd aan den Kerkeraad, maar aan de Classis, die daarbij moet worden bijgestaan door deputaten der Particuliere Synode. En zoo stipt is hieraan vastgehouden, dat zelfs het optreden van studenten aan een onzer Gereformeerde Hoogescholen om een stichtelijk woord te spreken, niet wordt toegestaan, wanneer zij niet eerst door de Classis onderzocht zijn.

Nu komt het meermalen voor, dat predikanten uit buitenlandsche Kerken, die hier tijdelijk vertoeven, uitgenoodigd werden door onze Kerken om een predikbuurt te vervullen. Op zichzelf bestaat hiertegen geen bezwaar, wanneer men te doen heeft met buitenlandsche Kerken, die de Gereformeerde belijdenis handhaven en met welke onze Kerken in verband staan. Het examen, dat in zulke Kerken is afgenomen, biedt dan waarborg, dat men te doen heeft met predikanten, die zuiver in de belijdenis zijn. Evenals onze predikanten, die in het buitenland vertoeven, daar niet zoo zelden in den Dienst des Woords optreden, zoo brengt de band der Kerken mede, dat aan de predikanten dezer buitenlandsche Kerken hetzelfde recht ook in onze Kerken gegund wordt.

Geheel anders echter komt de zaak te staan, wanneer men te doen heeft met predikanten, uit een buitenlandsche kerk, waarmede onze Kerken tot dusverre in geen officieele relatie staan. Er zijn in het buitenland tal van Kerken, die nog wel nominaal-Gereformeerd heeten, maar waar van een werkelijk vasthouden aan de Gereformeerde belijdenis geen sprake is. In zulke Kerken is vaak de ethische richting overheerschend of is het modernisme nog veel verwoestender opgetreden dan in de Hervormde Kerk in ons vaderland. Alleen op den naam Gereformeerd af te gaan, zou dus zelf-misleiding wezen. Elke waarborg, dat een predikant uit deze Kerken de Gereformeerde belijdenis liefheeft, ontbreekt.

Tot op zekere hoogte geldt dit zelfs ten opzichte van de Gereformeerde Kerken in Hongarije en het vroegere Boheme. Er is in de Hongaarsche Gereformeerde Kerk ongetwijfeld een opleving van het Calvinistische element. Prof. Sebestyèn is een warme en bezielde tolk van het Calvinisme. Zijn benoeming tot hoogleeraar in de Dogmatiek geeft goede hope, dat de toekomstige predikanten dezer Kerk in zuiverder sporen zullen worden geleid. Maar de warme sympathie, die ons Calvinistische volk voor deze Hongaarsche Kerk gevoelt, mag ons geen oogenblik het oog doen sluiten voor het feit, dat deze Kerk als zoodanig ons nog geen voldoende waarborg biedt, dat hare predikanten werkelijk Gereformeerd zijn.

Het optreden van predikanten uit zulke Kerken in onze diensten kunnen we daarom zonder meer niet aanbevelen. Wil zulk een predikant, die langeren tijd in ons land vertoeft en de Hollandsche taal machtig is, in onze Kerken geregeld het Woord bedienen, dan schijnt ons de beste weg, dat hij daartoe zich wendt tot de Classis, in wier ressort hij woont, met het verzoek om ook in onze Kerken te mogen prediken. De Classis kan dan door middel van een colloquium doctum een nader onderzoek instellen naar de zuiverheid zijner belijdenis. En de Kerken, die hem dan willen uitnoodigen, hebben in dit Classicaal onderzoek waarborg. Maar zonder zulk een nader onderzoek meenen we het op laten treden van zulke predikanten te moeten ontraden.

Ter nagedachtenis van Ds. Sikkel.

Het heengaan van Ds. Sikkel viel tijdens de zomervacantie van ons blad. Zelfs vernam onze redacteur het droeve bericht van zijn sterven eerst, toen hij wederkeerde van een reis uit het buitenland. Maar nu de redactie-arbeid weer hervat werd, is het een behoefte van ons hart, ook in ons blad een woord van dankbare waardeering te wijden aan de nagedachtenis van dezen uitnemenden dienaar van Christus.

Ds. Sikkel was een man van rijke en veelzijdige gaven. Weinige Dienaren des Woords hadden zoo als hij de gave ontvangen de diepten van Gods Woord te ontsluiten. Op den kansel kwam het meest het eigenaardig hem geschonken charisma tot zijn recht. Er ging een bezielende, wegsleepende kracht van zijn woord uit. Wat Ds. Sikkel bracht was altijd frisch; het opende nieuwe blikken in de openbaring Gods; het drong als prikkelen in de harten in. Er was in zijn spreken iets van een profeet. Het was een last Gods, dien hij tot de Gemeente had te brengen.

Maar tot den kansel heeft hij zijn arbeid niet beperkt. Woekerend met het hem geschonken talent, wist hij te midden van een drukken pastoralen arbeid nog tijd te vinden om zijne krachten te wijden aan de pers, aan voorlichting in sociale quaesties, aan het schrijven van exegetische werken, aan de verzorging van kranken, aan het Christelijk onderwijs. En bij al dezen veelvuldigen arbeid schitterde altoos in zijn woord iets oorspronkelijks, iets geniaals. Zooals hij de dingen zag en zei, deed geen ander het.

Hij voelde en doorleefde heel het leven van onzen tijd mede. Dit maakte, dat hij zoo jong bleef. Wie hem ontmoette en sprak, kon zich niet voorstellen, dat hij tot het oudere geslacht was gaan behooren. Ook zijn uiterlijke verschijning liet zoo weinig de sporen zien van den ouderdom. Zijn geest bleef frisch, ook toen een ernstige kwaal allengs zijn krachten ondermijnde. Met wat vuur en bezieling trad hij niet op voor de Classis Amsterdam om daar het beslissend pleidooi te voeren voor den uitbouw onzer belijdenis.

Maar meer nog dan om deze rijke gaven van hoofd en geest zullen we Ds. Sikkel missen om de trouw van zijn hart aan de beginselen, die hij met zooveel bezieling verdedigde. Reeds als jong predikant te Hylaard toonde hij te midden van den fellen kerkelijken strijd, hoe op zijn trouw te rekenen viel. Zijn reformatorische arbeid werd voor heel Friesland ten zegen.

En ook daarna heeft hij èn te 's Gravenhage èn te Amsterdam steeds voortgebouwd op dienzelfden grondslag. Het Ecclesia reformata semper reformanda was ook zijne leuze. Onwankelbaar vasthoudende aan de belijdenis van de waarheid Gods, wilde hij onze Kerken tot steeds hooger peil opvoeren.

Met hem is weer een der trouwe leidslieden van ons volk heengegaan. Ploos van Amstel, Hoekstra, Wagenaar, thans ook Sikkel. Zoo dunt allengs de rij der voortrekkers. En achteraf zien we te meer, hoeveel in hen ons geschonken was. Moge het geslacht van jongeren, dat allengs hun plaats inneemt, met evenveel trouw en ijver zich wijden aan den dienst des Heeren.

Dr. H. H. K.

„De Hongaarsche Heraut".

Ik kan gelukkig weer goed nieuws over ons geestelijk pleegkind in Hongarije melden. Het blijft nog wat klein van stuk. Ook